

Департамент гуманітарної політики
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва
Вінницьке обласне відділення ГО «ВГО Українська бібліотечна асоціація»

ВАСИЛЬ СТУС – СИН УКРАЇНИ, ВЕЛИЧ СВІТОВА

Матеріали науково-практичної конференції
*(до 83-ї річниці від дня народження українського поета,
Героя України)*

28 січня 2021 р.

м. Вінниця

2021

Відповідальна за випуск Л. Б. Сенник,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Редакційна колегія:

Г. М. Слотюк (голова редкол.), П. І. Цимбалюк (упоряд.), Н. В. Березюк,
Н. В. Козак, С. В. Лавренюк, О. А. Пашкова, Л. І. Приходько, О. С. Шевчук

Василь Стус – син України, велич світова : матеріали. наук.-практ. конф.
(до 83-ї річниці від дня народж. укр. поета, Героя України) 28 січ. 2021 р., м.
Вінниця [Електронний ресурс] / Департамент гуманітар. політики Вінниц.
облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця. – 2021. – 52 с.

У збірнику вміщено матеріали науково-практичної конференції «Василь
Стус – син України, велич світова», яка відбулася 28 січня 2021 р. в онлайн-
форматі на платформі для відеоконференцій ZOOM.

На конференції було висвітлено низку наукових досліджень, здійснених
на Вінниччині, інших регіонах України, присвячених життю і творчості Василя
Стуса.

У статтях збережено стилістику авторів, які відповідають за зміст
опублікованих матеріалів, достовірність фактів, цитат, дат тощо.

ЗМІСТ

Відкриття конференції

Сеник Л. Б.

Привітання учасників конференції

Івасюк І. Д.

Троян В. Г.

Замкова Н. Л.

Стус Д. В.

Галайко Б. М.

Кобець Т. В.

Крупка В. П.

Доповіді й повідомлення

Віннічук А. П. Інтертекстуальне поле збірки «Зимові дерева» Василя Стуса

Зелененька І. А. Лірика дисидента Василя Стуса, як екзистенційна опозиція тоталітаризму

Павленко М. С. Хлоп'як із криці: Василь Стус в контексті художнього життєпису

Пойда О. А. Автобіографізм інтимної лірики Василя Стуса періоду заслання

Полярюш Н. С. Павло Тичина в науковій рецепції Василя Стуса

Просалова В. А. Палімпсести пам'яті Василя Стуса

Пуніна О. В. Стус. Дивак

Ткаченко В. І. Листи Василя Стуса до сина крізь призму кордоцентризму

УДК 821.161.2.0906(092)Стус

Хлоп'як із криці:

Василь Стус в контексті художнього життєпису

Павленко Марина Степанівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, член Національної спілки письменників України (м. Умань)

У статті йде розповідь про дитинство Василя Стуса, особливості його виховання в дусі туги і селянської важкої праці, його доброти і почуття відповідальності за інших.

Ключові слова: *«класичний», «страдницький» дискурс, ментальні травми, сумне щастя, Василь Стус – найсильніший, залізний.*

Свою доповідь я хотіла б побудувати, серед іншого, ще й в руслі нашого «класичного» «страдницького» дискурсу. Тобто в контексті роздумів про те, як не перетворити вивчення життя і творчості Василя Стуса у плачі й голосіння.

Адже, погодьмось, в нашій літературі, надто ж у шкільній, письменник мусить бути хоч трохи мучеником. І якщо він смів радити а то, боронь Боже, ще й помилятися у своєму житті, – то ще велике питання, який приклад він може показати молодшому поколінню. Дитина, виплекана висловами на кшталт: «Смійся, смійся: плакати будеш!», «Хто в п'ятницю сміється, той в неділю заплаче», «Сміється той, хто сміється останнім», «Надійся на гірше – ніколи не програєш», «Ісус терпів – і нам велів» тощо, – приходить до школи й уже не дивується терновим вінцям, ретельно понадіваним на кожного українського класика.

Ці ментальні травми, завдані нам історією та церквою, нам ще проробляти й лікувати не одне століття. І, може, варто починати це робити вже зараз?

Але як бути, коли постать Василя Стуса, його життя і творчість, як нічії інші, надаються до цього стереотипу, ідеально вписуються в «мученицький» дискурс?

Атож, ще з перших днів свого життя Василь Стус чув над колискою від мами Їлини:

«Сину мій, сину, не клени батька,
А пом'яни.
Мене ж, прокляту, я твоя мати, –
Мене клени.

Чому – «не клени батька»? Чого мати – проклята? Василько тих слів зрозуміти ще не годен, відчуває тільки неймовірну, до сліз, тугу. [...]

Ой люлі, люлі, моя дитино,
вдень і вночі,
Підеш ти, сину, на Україну,
нас кленучи...» [1, с. 226–227]

Василь ще не знає, що це слова Тараса Шевченка, але їхній трагізм уже програмує і його долю.

Як і ось ця пісня, вже народна, також від мами:

«Звідкись, із підсвідомості, наче вода, знову невмолимо розтікається мамин спів:

Ой умру я, мила, а ти будеш жива,

Чи згадаєш, мила, де моя могила?..

І незрозуміла хмарка вже заступила літнє сонце. Блиск води каламутиться. Може, це Василькове передчуття? Що й він спочиватиме в безіменній могилі? Її, з номером «9» на учепленій до стовпчика консервній бляшанці, колись доведеться вишукувати по чужинецьких світах. Аби перепоховати Стуса в Києві на Байковому цвинтарі. Бо чому дитяче його серденько боляче стискається, Господи, чому?!» [1, с. 229].

Або відвідини маленьким Васильком дитячого садочка, він не міг спокійно дивитись на дитячі сльози:

«Але що це? Хлопчик плаче? В пориві співчуття, якоїсь раптової любові (до цих діток, до світу, до всього!) – він підбігає й жалісно гладить по голівці, шепче щось заспокійливе, цілує просто в замурзане личко.

Хлопчик здивовано примовк, але «за компанію» зненацька починає ревіти он та дівчинка. Василько підбігає вже до неї – цьомає в щічку... Дівчинка не вмовкає. «Мама плийде, не плац!», – марно розраджує з усіх сил. Тоді Василько підходить до стіни і буцає об неї голівкою: хай і йому буде боляче, якщо боляче цій прегарній дівчинці!

– Господи, що за дитина? – переглядаються няньки, – Він що, сподівається взяти на себе світовий біль?!

– Більше його в ясла не приводьте! – заявила вихователька Їліні, надивившись за кілька днів на Василькову неймовірну, всесвітню жалісність» [1, с. 230].

А потім – довгі місяці перебування під опікою бабусі Палажки, яка «усе плаче і молиться» [1, с. 234].

А втрата старшої сестри Палазі й братика Іванка!..

«Горе так нас здружило, що одне без одного не могли бути, здається, ні хвилини», – згадає Маруся, уже будучи шанованою вчителькою математики Марією Семенівною.

Василь же, крім того, ще на крок підступив до висновку, який зробить аж у 4 класі: «Мамі – тяжко, татові – тяжко. То й мені має бути тяжко – аж доти, поки татові й мамі не стане легше, аж доки всім людям на світі не стане легше жити» [1, с. 246].

Не додавала оптимізму й вічна селянська «непереробна» робота! Вона не полишала Стусів навіть у Донецьку (тоді – Сталіно). Адже, щоб вижити й звести власну хатину, мусили тримати і городи, і худобу:

«Я в своїй мамі ніколи не спочивала! – розказувала часом Їлина. – Наїлись – ото й весь відпочинок, хвате з нас! На роботу!» Пізніше так само відгукуватиметься вона й про Василя: «Щоб він коли хвилину всидів чи згаяв час?! Усе робота в нього, все робота!» [1, с. 260].

Щасливих моментів, як-от спілкування з книжкою, у які «виривав» дітей тато (роль тата у Стусовому вихованні – тема окремої розмови), а тим паче, веселих чи смішних (як-от пригода з «двома жменьками грошків» [1, с. 242]) – вкрай небагато.

Тож не дивно, що Стусові: «Тужне завжди видавалось рідним. Мало не з пелюшок», – запише колись» [1, с. 227].

А також:

«Журба – як перше почуття немовляти в білому світі», – скаже колись. Але зараз... Чому так сумно? Але ж і гарно! Сумне – завжди гарне...» [1, с. 230].

Отже, таки – «страдницький» дискурс, не інакше?

Мабуть, зовсім позбутись його таки не вдасться, але...

Але, мабуть, варто пам'ятати і про те, що «суворий» Василь Стус, яким його школярі бачать на портретах, це – колишній «мамин і татів мізинчик-мазунчик» [1, с. 239].

Варто згадати пригоду з об'їждчиком, яка трапилась із юним Стусом на рахнівському полі, коли він, замість покійно висипати зібрані колоски й розплакатись, як це зробили інші діти, а виборював зібране власними силами до останнього [1, с. 277–280].

Варто не забувати, що «Василь» у перекладі з грецької означає «царський»: «...Він робитиме це ще й тому, що – «Цар». Він буде сильним. Право бути собою і власну гідність виборі і за себе, і за своїх батьків, і – за дітей-онуків-правнуків! [1, с. 241].

Варто зацитувати слова Поетового сина:

«Подільська земля просто дала світові ще одну людину з крицевим характером, який змалку гартувався в умовах вільного й свавільного Донбасу, де не відстоювати право на власну інакшість означало або стати відступником, або – предметом постійних кпинів однолітків» [2, с. 62].

Варто зважати, що Василь Стус мав підвищені вимоги до себе й до інших. Мав неабиякі амбіції змінити на краще не тільки себе, але й цей світ: всупереч застерезенню свого тата Семена, що «Всього світу не переробиш, ото не бери через силу!» [1, с. 262].

Варто мати на увазі, що Стус сам вибрав собі таку долю: «Гордий Василь не прийняв би ні тих плачів, ні жалів. Бо знав, на що йде. Бо свідомо піддав себе небезпеці. Бо хтось же мусить. Задля майбутнього. І щоб очі відкрити іншим. «Це щастя: мати таку долю, як у мене», – пише в листі до мами. Пише не тільки тому, що цінує «здатність чесно померти». А й тому, що справді вважає себе щасливим, хоч і – «сумним щастям». Проте, на його переконання, якраз сумне щастя є по-справжньому «змістовним і глибоким». «Ніяких нарікань на життя, – пише в листі до Євгена Адельгейма, – Мій оптимізм-песимізм: живу не я, а мною».

...Мені здається, що живу не я,
А інший хтось живе за мене в світі
В моїй подобі...

А ще Василь поділяє думку Гете, що найщасливішою людиною можна вважати ту, котра виявить себе найсильнішою.

А Стус хіба – не найсильніший?» [1, с. 290].

Варто дати зрозуміти школярам, що Стус не лише найсильніший, але й, висловлюючись сучасним сленгом, – «крутий». Він ламав стереотипи, ламав систему, він дозволяв собі бути таким, як він хоче, «почуватись абсолютно

вільним навіть за ґратами – така собі внутрішня свобода наперекір усьому. Адже, згідно з мудрістю філософа Фромма, важливіше бути, ніж мати. Хоч прозорливий Сковорода цю мудрість висловив ще раніше: «Чи не дивина, що один у багатстві бідний, а інший у бідності – багатий?». Василь – багатий і в бідності. Йому близька й думка мислителя Гайдеггера про те, що людина завжди більша, ніж їй здається, тож треба стати тим, ким ти є насправді» [1, с. 273–274].

Василь Стус дозволяв собі писати не так, як інші. Писати складно, писати вивертаючи душу, писати не так, як хотіла б публіка (і це ж ми свідомо ще не торкалися Стусової творчості!).

Нарешті, повертаючись на завершення до заголовка цієї розвідки, варто враховувати, що Стус не просто найсильніший, він – залізний: «Я нібито залізний, бо інакше мені просто не можна», – писатиме Василь синові за кілька років до смерті. «Бо мужчина – це значить залізний», – заявлятиме Дмитрику в іншому листі» [1, с. 273].

І ця «залізність» у життєвих незгодах. Це теж – наче гра, навіть якщо уже не на життя, а на смерть. У цій грі виграють лише наймужніші:

Ні. Вистояти. Вистояти. Ні –
стояти. Тільки тут. У цьому полі...

Тож усім прикрощам Василь «підставляє щит» – і клинки «б'ють по металу»! [1, с. 273–274].

Література

1. Марина Павленко. Райдуга в решеті. Про дитинство Павла Тичини, Надії Суровцової, Василя Симоненка, *Василя Стуса*, Ірини Жиленко, Тернопіль : Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2019, 368 с.
2. Стус Дмитро. Василь Стус: життя як творчість / Д. Стус. – 2-ге вид., виправлене. Київ : Факт, 2005, 368 с.

Наукове видання

ВАСИЛЬ СТУС – СИН УКРАЇНИ, ВЕЛИЧ СВІТОВА

Матеріали науково-практичної конференції
*(до 83-ї річниці від дня народження українського поета,
Героя України)*

Відповідальна за випуск Л. Б. Сенік,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Редакційна колегія:

Г. М. Слотюк (голова редкол.), П. І. Цимбалюк (упоряд.), Н. В. Березюк,
Н. В. Козак, С. В. Лавренюк, О. А. Пашкова, Л. І. Приходько, О. С. Шевчук

Дизайн обкладинки Н. В. Спиця